

câteva zeci de evrei au fost uciși în cimitirul evreiesc din localitate, în timpul înmormântării unui soldat evreu care murise încercând să-și salveze comandantul român. Prin 1993 am vizitat și eu cimitirul. Cunoscuți și prieteni mi-au povestit despre pogromul din Iași și trenurile morții. Aceste acțiuni criminale nu au apărut din senin. Ele au fost pregătite de o intensă campanie antievreiască, autoritățile românești din acea perioadă au inițiat sau stimulat acțiuni antievreiești sau au stat pasive fără a asigura integritatea populației evreiești. După 1989, Federația comunităților evreiești din România a publicat un volum care conține numai legile antievreiești și un alt volum cu reproduceri din articolele și cuvântările care incitau la ură împotriva evreilor. Volumele au fost trimise tuturor membrilor Parlamentului și altor personalități. Un singur material a fost contestat: era vorba despre o cuvântare a lui Ica Antonescu, atribuită în carte mareșalului Ion Antonescu. Dar nimeni nu a comentat aceste cărți!

"Au existat lagăre de exterminare în România? Dacă da, au existat lagăre de exterminare pentru toți cei care erau socotiți pericol pentru securitatea țării", aici fiind incluși români, evrei și alte minorități, sau au existat lagăre de exterminare numai pentru evrei? Unde au fost localizate acestea?"

Lagăre de exterminare sunt acelea în care oamenii sunt trimiși pentru a fi uciși. În România propriu zisă nu am auzit să fi existat lagăre de exterminare de felul celui de la Auschwitz. Au existat însă mai multe lagăre în Transnistria, unde deportați evrei din Bucovina și Basarabia au fost uciși. Condițiile de transport, condițiile de viață, lipsa de alimente și de îngrijire medicală au determinat moartea unui mare număr de deportați. Unii au fost uciși direct de nazisti sau de militari români. Printre cei care și-au pierdut viața în Transnistria s-au aflat și bunica mea din partea mamei, deportată din Sadagura (o mică localitate de lângă Cernăuți), împreună cu câteva surori ale mamei. Soțul uneia din surori s-a aruncat într-o fântână. O altă soră și-a pierdut mințile. Bunica a fost găsită, într-o dimineață, moartă prin înghet. Am întrebat de câteva ori cum s-a întâmplat asta, dar nimeni în familie nu voia să discute amănuntele. Fata sorei căreia i-a murit soțul, verișoara mea, trăiește la Tel Aviv, are copii și nepoți și nu poate uita prin ce a trecut. Și trece mereu prin momente de depresie. Niciodată nu vrea să discute despre ce a fost acolo. E mereu abătută. Vrea să uite. Un frate al tatălui meu locuia la Cernăuți. Într-o zi, militari germani și români au blocat strada pe care locuia unchiul meu și au arestat pe toți bărbații pe care i-au găsit în locuințe, inclusiv pe fratele tatei. Unchiul nu a mai revenit. După un timp, s-a aflat că toți cei arestați au fost duși într-o pădure și omorâți. Pe strada Logofătul Tăut nr. 4, unde am locuit în București în acea vreme, în aceeași curte mai locuia un văr mai îndepărtat al tatei - David Zentner, cu soția Roza și două fete, Liza și Ștefi. Într-o noapte, întreaga familie a fost ridicată, a fost ținută vreo două zile într-un centru de triere și apoi au fost duși, probabil, în Transnistria. Nu s-a mai aflat nimic de ei. Dar nu s-a murit și nu au fost asinate doar în lagăre. Au pierit oameni și în afara lagărelor. Publicistul Marius Mincu, un veteran al gazetarilor israelieni de limba română, are 90 de ani, fost un "reporter frenetic", a publicat în anii 1996-1997 trei volume cu titlul "Ce s-a întâmplat cu evreii în și din România". Primul volum se ocupă de istoria evreilor până în anul 1918. Al doilea, cu subtitlul "Prigoana cea mare", are următoarele capitole: "M-am străduit să fiu onest"; "Cine poartă răspunderea?"; "În județul Dorohoi"; "În Bucovina"; "Rebeliunea legionară de la București"; "La Ploiești"; "La Galați"; "La Stâncă Rozneveanu"; "Struma, Mefkure și alte"; "Arde Borsă evreiască"; "Pogromul de la Iași"; "Basarabia, Transnistria"; "La Odesa"; "Masacrul maghiar de la Sarmaș"; "Despre munca forțată"; "În Nordul Transilvaniei"; "Câteva aprecieri".

Volumul al treilea, cu subtitlul "O altă față a prigoanei", evocă, pe 350 de pagini, "Oameni de omenie în vremuri de neomenie" - români din Moldova, Bucovina, Transilvania, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Basarabia, Transnistria care și-au riscat viața pentru a salva evrei. Mincu a fost la București, Dorohoi și Iași chiar în zilele pogromului sau imediat după. În Canada a apărut cartea documentară "Shattered! 50 Years of Silence. History and Voices of the Tragedy in Romania and Transnistria" scrisă de dr. Felicia (Steigman) Carmelly, supraviețuitoare, în care este cuprins și un epilog despre implicațiile psihologice ale deportărilor din Transnistria, 50 de ani după. Sonia Palty și-a povestit și ea amintirile din deportare; ea a fost la Bogdanovka, unul din cele mai sinistre lagăre din Transnistria. Represiunea împotriva evreilor, devenită politică de stat, era resimțită în viața de fiecare zi. Primele trei clase primare le-am urmat la școala Tăbăcari de pe malul Dâmboviței, după aceea s-a interzis înscrierea copiilor evrei și s-au creat, în condiții mai grele, școli evreiești. Au fost promulgate numeroase legi antievreiești - cu caracter politic și economic. Îmi amintesc de câteva: confiscarea de proprietăți, scoaterea din învățământul universitar, interdicția de a deține aparate de radio, nu puteau călători liber prin țară, erau discriminați la aprovizionarea cartelată - faimoasele cartele barate, pentru fiecare angajat evreu patronul era obligat să angajeze și un român, chiar dacă nu avea nevoie de serviciile lui. Pâinea, pe cartelă, putea fi cumpărată doar mai târziu, parcă după ora 9. Aceste legi, atacurile antisemite din presă, creau o atmosferă ce invita la antievreism, chiar fizic. Desigur, era război, cei mai mulți români sufereau și ei, familiile sufereau și pentru că aveau copii, frați, tați mobilizați în armată, dar la toate aceste suferințe, la evrei se adăuga persecuția rasială. Vreau să vă spun că, în același timp, îmi amintesc că în acea perioadă atât de grea au fost români care ne-au ajutat. În zilele rebeliunii legionare și în cele care au precedat-o, pe multe case fuseseră puse anunțuri: "Proprietar creștin (sau român), chiriași evrei (sau jidani). Un grup de legionari s-a adunat noaptea în fața curții noastre - singura de pe stradă unde era un felinar cu gaz lampant. Legionarii erau din alte cartiere sau localități și cineva din cartier le explica unde să meargă. Proprietăreasa noastră, d-na Antonia Dobrogeanu, o femeie în vârstă, a luat mătura și s-a dus la poartă și le-a strigat legionarilor: "Ia plecați de aici, golanilor!" Îmi amintesc și de familiile Cristescu și Paraschivescu din strada Nerva Traian 32, unde locuisem înainte de a ne muta pe str. Logofătul Tăut, unde am găsit întotdeauna căldură și prietenie. Și mulți alți români - copii sau maturi din cartier - se comportau normal față de evrei. Aș vrea să adaug aici că nu am considerat niciodată că poporul român este răspunzător pentru toate câte au pătimit evreii. De vină au fost legionarii, regimul fascist antonesc (din cauza căruia au murit în război și peste jumătate milion de români în floarea vârstei) și bineînțeles, fascismul germani. "Au existat lagăre de muncă forțată în România? Dacă da, au fost lagăre de muncă forțată pentru toți cei care erau socotiți pericol pentru securitatea țării", aici fiind incluși români, evrei și alte minorități, sau au fost lagăre de muncă forțată numai pentru evrei? Unde au fost localizate acestea?"

Un istoric vă poate da răspunsuri precise la întrebări. Eu vă voi povesti doar ce știu și am văzut. Bărbații evrei, nu sunt siguri de la ce vârstă, trebuiau să presteze ceea ce era atunci numită muncă obligatorie. Eram prea mic, nu intram în această categorie. Unii, mai norocoși, au fost repartizați pe șantiere - construcții, drumuri sau alte activități - chiar în orașul lor. Acesta a fost cazul tatei, care a fost repartizat la șantierul viitorului sediu al ministerului de interne și al fostului comitet central al pcr. Șantierul era o antrepriză germană. Faptul că vorbea germana i-a folosit tatălui meu, i-a ușurat munca pe șantier. Lucra neplătit, dar putea veni să

doarmă noaptea acasă (locuiam, patru persoane, într-o cameră de circa 8-9 m.p., eram în curte patru familii cu o singură cișmea și un singur veceu). Sora mea și cu mine am început să lucrăm, eu (aveam 12 ani) ca ucenic la un atelier de radio. O rubedenie mai îndepărtată ne ajuta periodic, ca să avem ce mânca. Alți bărbați evrei erau trimiși să lucreze în localități diverse și mulți erau la discreția șefilor de șantiere sau de echipă, ceea ce însemna de multe ori bătăi, umilinte, lipsuri.

S.C.: Dumneavoastră, domnule Uli Friedberg-Valureanu, ați părăsit România de numai cinci ani și sunteți la curent cu situația din România. Considerați că astăzi este "Fără risc și avantajos să fii naționalist antisemit în România"?

U.F.-V.: Nu știu dacă formularea întrebării dvs. e cea mai potrivită.

S.C.: "Fără risc și avantajos să fii naționalist antisemit în România" este titlul articolului semnat de Dan Șafran în cotidianul suedez din 20 februarie a.c.

U.F.-V.: Poți fi naționalist fără să practici antisemitismul. Și antisemit fără să te declari naționalist. Și ce avantaje poate aduce antisemitismul? Avantajul celui ce editează o publicație antisemită și câștigă având eventual mulți cititori? Sau care primește subvenții de la sponsori antisemiți din țară sau străinătate? Sau avantajul, sperat, de a convinge cetățeni și a întruni voturi, cu speranța venirii la putere? Și de ce fără risc? Există legi care interzic antisemitismul și care, dacă ar fi aplicate, ar descuraja manifestările antisemite. Problema e alta. Poporul român nu este antisemit și cea mai bună dovadă este aceea că un deceniu de manifestări de presă antisemite nelimitate, cu atacuri antievreiești lansate săptămână de săptămână, nu a dus la atacuri fizice sau alte acțiuni de amploare. Dacă altădată unii se mândreau că sunt antisemiți, acum a fi antisemit e ceva de rușine și cei ce atacă evreii susțin că nu sunt antisemiți. Pe de altă parte, relațiile de prietenie și colaborare dintre România și Israel contrabalansează campania antievreiască. Dar semănând mereu ura rasială, se menține o sursă de otrăvire a spiritului, se menține un element de iritare, de incitare potențială care, în anumite condiții istorice (o criză economică combinată cu o criză politică, de exemplu) poate duce la explozii necontrolabile. Iar intoxicarea cu atacuri antisemite continue a vieții spirituale are efecte negative și pe alte planuri.

S.C.: Mai aveți ceva de adăugat?

U.F.-V.: Vă mulțumesc pentru inițiativa dvs. de a-mi solicita un interviu. La început v-am răspuns că nu vreau să dau interviu. Sunt obișnuit să iau interviuri, nu să dau. Când mi-ați trimis totuși întrebările și am văzut ce mi-ați scris despre necunoașterea situației evreilor din România în timpul celui de-al doilea război mondial, am acceptat discuția, gândindu-mă mai ales că mă pot referi la acea perioadă povestind și ceea ce am văzut și auzit. Nu mi-a fost ușor să-mi reamintesc toate cele trăite. Vă doresc tot binele! ◆

POETUL SOLO JUSTER
A PRIMIT PREMIUL PENTRU POEZIE
"LUCIAN BLAGA"

Între 8-10 mai a.c. a avut loc la Cluj-Napoca a 10-a ediție a Festivalului Internațional de Poezie "Lucian Blaga". Festivalul a fost organizat de Societatea Culturală "Lucian Blaga", de Uniunea Scriitorilor, filiala Cluj, ș.a. Subiectele tratate au fost legate de asemănarea între Lucian Blaga și Mihail Eminescu sub aspect filozofic și stilistic. În încheierea Festivalului s-au acordat premii unor remarcabili poeți contemporani, printre care și scriitorului Solo Juster. Motivarea premiei sale a sunat astfel: "Pentru realizări în crearea frumosului (poezie) cât și pentru intensă sa activitate."

Correspondent.